

Het is duidelijk dat de aanbieding van de souvereiniteit aan Anjou de feitelijke afzwering van Philips was. Formeel had deze laatste dan ook aan de eerste dienen vooraf te gaan. Maar men nam liever het zekere voor het onzekere en zorgde dat men een nieuwen landsheer had, voordat de vroegere werd losgelaten. Dit laatste geschiedde in Juli 1581. Toen werd door de staten-generaal Philips plechtig als landsheer afgezworen. In forsche taal spraken zij uit, dat het volk niet geschapen is om den vorst, maar de vorst om het volk en dat men aan een koning, die zijne onderdanen als slaven behandelt, geene gehoorzaamheid is verschuldigd. Zij wenschen en kiezen een anderen en beteren vorst, en eischen van ieder den eed aan hen, de staten-generaal, tot bijstand tegen den spaanschen koning. Maar hoewel zij de waardigheid van souverein, zooals wij zagen, aan bepaalde voorwaarden bonden en bleven binden, dachten zij er nu noch later aan om zelf de uitoefening van het hoogste gezag in handen te nemen. Zij droegen voor goed de souvereiniteit op aan Anjou en zijne wettige „mannelijke oiren of erfgenamen”, en toen Anjou kinderloos stierf, deden zij hetzelfde aan den franschen koning.

Men had dus in 1581 geheel gebroken met den vroegeren eerbied voor Philips. De voorstelling alsof hij zelf een goedertieren vorst was, wiens ministers met hunne handlangers Nederland aan de spaansche tyrannie opofferden, was volkomen prijsgegeven. Men had van de politiek van Madrid in al die jaren genoeg ondervonden om overtuigd te zijn, dat het, onder leiding van Philips, ging om de vernietiging van het eigen, nationaal bestaan. De prijs, gesteld op het hoofd van den volksheld, Willem van Oranje, had haar volkomen ontmaskerd. De opstandelingen waren nu de doodsvijanden van den koning. Maar intusschen hadden ook de theorieën omtrent het recht tot afzetting van den vorst, die na den Bartholomeusnacht in Frankrijk en Zwitserland zóó krachtig waren verkondigd, niet alleen haren weg naar de Nederlanden gevonden, maar waren zij tevens door steeds meerderen met instemming begroet, om in 1581 in de beslissende daad der afzwering te worden omgezet. Het nederlandsche volk was er niet om Philips — en daarom weg met dien volksmoordenaar.

HOOFDSTUK V.

Calvijn's leer omtrent het koningschap.

Wij kunnen de vrijheid, die de staten namen om hun wettigen landsheer af te zetten, eerst begrijpen, wanneer wij ons duidelijk indenken welke beginselen omtrent het wezen van het koningschap in het algemeen en omtrent dat van het absolute koningschap in het bijzonder, langzamerhand ingang hadden gevonden. Naar

mate het protestantsche Nederland zich meer en meer bewoog langs de lijnen, die Calvijn ook op staatkundig gebied had aangegeven, naar die mate moest zich eene andere beschouwing baan breken met betrekking tot de verhouding, waarin het volk hier te lande zich geplaatst zag tegenover een vorst als Philips II. Daarbij kwam, dat na de misdaad door het fransche koningschap in den Bartholomeus-nacht bedreven, in protestantsche kringen meer en meer de vraag aan de orde was gekomen, welke de grenzen zijn, die het volksbelang aan de koninklijke macht stelt. In pamfletten en verhandelingen werd zelfs de stelling bepleit, dat de vorst er is om het volk en niet omgekeerd. De invloed van dit alles heeft ten slotte den eerbied, dien men nog vele jaren, te midden der spaansche tyrannie, voor den koning was blijven koesteren, zoozeer doen verdwijnen en de staten-generaal zich zoo los van hem doen gevoelen, dat zij den 22^{en} Juli 1581 „de Coninck van Spangien verklaert hebben en verklaren mits dezen ipso jure vervallen van syne heerschappye”.

Wij willen eerst zien welken invloed Calvijn's leer aangaande het koningschap daarop heeft uitgeoefend.

Zooals bekend is, vormt de waarheid: „God is soeverein” den grondslag van Calvijn's leer en leven. Op zichzelf ligt daarin niets bijzonders. Ieder christen belijdt Gods Oppermajesteit en geen christelijke kerk of staat is denkbaar zonder eerbiediging van Hem als den hoogsten koning. Wij moeten ons er dus voor wachten de waarheid van Gods soevereiniteit aan te zien voor iets nieuws, iets dat speciaal het eigendom was van Calvijn en van hen die zich in bijzonderen zin zijne geestverwanten noemen. Al de hervormers stemden ongetwijfeld in met het lied op de glorie des Almachten, dat Paulus zingen deed: „Want uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen, Hem zij de heerlijkheid in eeuwigheid”. Geen christen spreekt ons tegen, als wij belijden: „God is koning”.

Het treft ons dan ook niet bijzonder dat Calvijn die waarheid tot grondslag maakte van zijne geloofsleer, ja van zijne staatsleer. Het verrassende schuilt in de wijze, waarop hij dit deed. Hij plaatste haar met een scherpte op den voorgrond, die voor het eerst de consequenties, die daarin lagen, duidelijk deed zien; hij leerde vóór alles met haar rekening houden, hetgeen men, juist omdat dit zoo vanzelf scheen te spreken, niet deed; hij liet den rijkdom van beginselen zien, die in haar besloten liggen en voor elk terrein van het leven van beteekenis zijn; hij leidde uit haar stellingen af, die den christen voor tal van nieuwe vraagstukken plaatste. Daarom en daarom alleen is de naam van Calvijn onvoorwaardelijk verbonden met de leer van Gods soevereiniteit.

Die waarheid: „God is soeverein” moet volgens hem, gelijk vanzelf spreekt, niet door den enkelen mensch alleen, maar ook door een volk in toepassing worden gebracht. Was namelijk het eerste slechts het geval, zoo zou aan Gods soevereiniteit te kort

worden gedaan. Want men zou op deze wijze bepaalde terreinen van het menscheijk leven aan Hem onttrekken en Hem krenken als Oppermajesteit. Zoo ligt het dan in de reden dat in Calvijn's beschouwing van den staat de souvereine macht Gods in het middelpunt staat.

Ook dáár is God monarch. En dat niet in den hoogsten zin, maar alleen en uitsluitend. Hij is niet de koning, die boven alle koningen is verheven, maar Hij is de eenige koning. Tegenover Hem bestaat geen enkele zelfstandige macht. Zijne wereldmonarchie sluit elke andere eigene heerschappij op aarde uit. Alle inwoners der aarde, dus ook de vorsten, zijn als niets geacht, vergeleken bij Hem den Eeuwiglevende, Wiens heerschappij eene eeuwige heerschappij en Wiens koninkrijk van geslachte tot geslachte is. Hij doet naar Zijnen wil met het heir des hemels en de inwoners der aarde, en daar is niemand die Zijne hand afslaan of tot Hem zeggen kan : „Wat doet Gij ?” (Dan 4 : 35). Er is dus slechts één Vorst, die alle macht over ons heeft — en die Vorst is God.

Uit dezen opzet vloeit van zelf eene bepaalde beschouwing omtrent het karakter van het aardse koningschap voort. Geen enkele koning is vorst jure suo noch brengt een machtstitel uit zichzelf mede. Zij zijn allen slechts dienaren, ambtenaren, stedehouders van God ; Calvijn noemt hen „handen Gods”, dat wil zeggen, onzelfstandige organen, die los gedacht van Hem, die ze bezit en gebruikt, niets dan doode en onbruikbare voorwerpen zijn. De Allerhoogste heeft hen als het ware gemachtigd in Zijn naam te regeren. Zij werken derhalve krachtens eene bepaalde opdracht. Zelfstandige macht noch zelfstandig recht is hun deel.

De koning, die zich in meerdere of mindere mate met God op ééne lijn stelt, miskent dus ten eenenmale zijne roeping. Al wordt hem de grootste macht toevertrouwd, zoo groeit er toch nimmer iemand uit hem, die eenigszins op God gelijkt. Hij blijft een eenvoudig werktuig, waardoor het den Allerhoogste belieft te regeren. Niets meer en niets minder. De bekende uitdrukking „koning bij de gratie Gods” heeft dan ook geene andere beteekenis, dan de aanduiding dat de rechtsgrond zijner heerschappij schuilt in de opdracht van den hemelschen soeverein. Deze stempelt hem tot een koning en tot een dienstknecht tegelijk.

Het ligt in den aard der zaak dat dientengevolge de koning in zijne vrijheid is beperkt. Want is hij Gods werktuig, dan moet Gods wil zijn wet zijn en is het regeeren naar eigen wil hem streng verboden. Wie dezen volgt, wordt een tiran ; hij verheft zich tot een wezen, dat zelfstandig wil regeren naast, ja tegenover God, en vergrijpt zich aan de misdaad van majesteitsschennis. De koning echter, die zijne positie begrijpt, onderwerpt zich aan de wet Gods, de tien geboden. Ja, Calvijn trekt die lijn zóó consequent door, dat hij van de vorsten eischt, bij elk wettelijk voorschrift te rade te gaan met de ernstige vraag of de eere Gods er ook wordt verminderd

of het ook afbreuk doet aan Zijne majesteit, dan wèl of Zijne geheel eenige souvereiniteit er ook onder lijdt. En zoo er bij ongeluk zulk een voorschrift mocht bestaan, dan moet het worden teruggenomen. De vorst eert zich daardoor.

Uit de verplichting van den vorst onderworpen te zijn aan de wet Gods, vloeit noodwendig zijne roeping voort om den waren dienst van God te bevorderen. De eerste tafel spreekt duidelijk in die richting, ja koppelt aan de handhaving van den zuiveren godsdienst den strijd tegen de afgoderij. Zoo ligt dan ook deze dubbele verplichting voor rekening van den koning. En evenmin als hij dulden zou, dat zijne souvereiniteit hem door zijne hooge ambtenaren ontnemen werd, evenmin mag hij gedoogen dat Gods eer Hem door 's volks afgoderij wordt ontnomen. Als de vorst hiertoe niet den moed heeft, verliest hij het recht koning te zijn. Trouwens — het lijdt geen twijfel — zijn koninkrijk zal ten ondergaan.

Maar uit zijne verplichting om de geboden der tweede tafel te eeren, blijkt niet minder de beperking van zijne vrijheid tegenover zijne onderdanen. Zijne verhouding tot hen komt hierdoor te rusten op een zedelijken grondslag. En de reeks verplichtingen, die hij dientengevolge tegenover zijn volk moet vervullen, kunnen onder dit ééne gezichtspunt worden saamgebracht, dat hij handelen moet in het algemeen belang. Calvijn accentueert die roeping zóó sterk, dat hij de vorsten herinnert aan de later zóó dikwijls herhaalde woorden: „De koning is er om het volk, en niet het volk om den koning.” God legt een vorst den last op de schouders om het algemeen welzijn te dienen. Hij moet niet de afgod, maar de dienaar van zijn volk willen zijn. Ook dit is de roeping van een koning bij de gratie Gods.

Men versta Calvijn echter, wat dit laatste betreft, niet verkeerd. Is de vorst verplicht het algemeen belang te dienen en in zooverre dienaar van God en volk beide, allerminst wil hij daarmee de leer voor zijne rekening nemen, dat het volk hooger staat, meer is dan de vorst. In zooverre het belang van het volk het eischt, moet het belang van den koning teruggreden. Maar daarmee is niet gezegd dat het volk als subject staat boven den persoon des konings. Integendeel heeft niemand meer principieel dan Calvijn al wat zweemt naar de leer der volkssouvereiniteit veroordeeld. In zijn stelsel is daarvoor geene plaats, omdat de eenige rechtsgrond voor de koninklijke heerschappij ligt in den wil van den hoogsten soeverein, om op aarde iemand in Zijn naam te doen regeeren. De eenige souvereiniteit dus, waar van onder ons sprake kan zijn, is die van den lasthebber Gods. Het volk moet hem onderworpen zijn, omdat het aan God, die hem op den troon bracht, moet onderworpen wezen. Opstand tegen den koning zou opstand zijn tegen God.

Toch is er één geval denkbaar, waarin deze laatste geoorloofd is. En dit geval draagt niet het karakter van eene uitzondering, alsof Calvijn's stelsel, door de practijk gedrongen, daarvoor eene plaats

moest open laten. Juist het tegenovergestelde is waar. Die uitzondering vloeit logisch uit dat stelsel voort; zij is een hoeksteen van dat gebouw.

De gehoorzaamheid aan den koning houdt namelijk op plicht te zijn, wanneer zij in conflict komt met de gehoorzaamheid aan God. Nog sterker, in zulk een geval *mag* de koning niet gehoorzaamd worden. Voor ieder toch staat het woord geschreven: „Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan den menschen” (Hand. 5 : 29). In dit opzicht is Calvijn onverbiddelijk. En hij kan dit zijn, omdat hij steeds heeft betoogd, dat er eigenlijk slechts één Monarch bestaat, namelijk God, en alle aardsche vorsten alleen als werktuigen in Zijne hand waarde hebben. Zijn zij dit laatste niet meer; willen zij het niet meer wezen, dan is er ook geen rechtsgrond voor de verplichte gehoorzaamheid van den onderdaan meer. In Calvijn's stelsel ontstaat er dus geene botsing tusschen de verplichtingen van het volk tegenover God en tegenover zijn aardschen koning. Want ten aanzien van wat een vorst eischt tegen Gods wet in, bestaat er wèl eene verplichting tegenover God, maar geene verplichting meer tegenover den koning. Op dat oogenblik is hij zijn rechtstitel kwijt.

Het is echter merkwaardig, dat Calvijn, wanneer hij in het genoemde geval het recht van God, als Souverein, vóór alles vindiceert, het recht van het volk tegenover den koning beperkt tot dat van lijdelyken tegenstand. Verder gaat hij nooit. Hij onthoudt dus aan het volk beslist het recht om tegen den koning op te staan of hem af te zetten. Daarmede toch zou hij den weg van de volkssouvereiniteit zijn opgegaan, waarop het volk aan den koning zijne meerderheid zou kunnen doen gevoelen. En dit juist wilde hij niet. Evenwel schenkt hij het recht tot dergelyken actieven tegenstand wèl aan de volksvertegenwoordiging, zooals in Frankrijk aan de drie standen in hunne wettige vertegenwoordiging. Daarbij gaat hij van de overweging uit, dat deze vertegenwoordigers, in den grond der zaak, God aangewezen ambtenaren zijn, die verplicht zijn te zorgen dat de vorstelijke macht hare grenzen niet overschrijdt. Wanneer zij zich dus, indien dit laatste door den koning wèl gedaan wordt, daartegen met beslistheid verzetten, volgen zij de roeping, die God hun heeft opgelegd. Van hunnentwege kan derhalve de opstand tegen den koning uitgaan. Door hen kan hij zelfs worden afgezet.

Maar door hen ook alleen. Waar zulk eene vertegenwoordiging niet bestaat, is dientengevolge alle actieve tegenstand onvoorwaardelijk uitgesloten. Daar blijft voor de onderdanen niets anders over dan of het land te verlaten of het lijden te verduren, dat de vorst hen om hunne ongehoorzaamheid oplegt. Want men vergete nooit, dat de Allerhoogste God aan den koning het koninkrijk en de grootheid en eer en heerlijkheid heeft gegeven (Dan. 5 : 18) en Zijne majesteit als het ware afstraalt op den vorst, die in Zijn naam regeert. Het verwondert ons dan ook allerminst dat Calvijn zóó vaak en met zóóveel

klem herinnert aan den plicht der gehoorzaamheid jegens de koningen, en dat, waar verzet noodzakelijk is, hij dit beperkt binnen de grenzen, die de eerbied voor den koning aan een christenvolk stelt.

Zoo zien wij hoezeer in al deze beschouwingen het beginsel der souvereiniteit Gods streng wordt doorgevoerd. Eenerzijds is de vorst slechts het werktuig in Zijne hand, anderzijds straalt op hem als zoodanig de majesteit Gods uit. Eenerzijds is hij gebonden aan Gods wet, anderzijds mogen, wanneer hij haar overtreedt, alleen door God ingestelde machten zich tegen hem verzetten. Eenerzijds dient hij als lasthebber Gods het volk, anderzijds wordt het volk nooit zijn soeverein ; dit blijft God alleen.

Wanneer wij nu verder ingaan op de beschouwing van Calvijn van den staat, zooals deze onder Israël bestond, dan beginnen wij met de opmerking, dat volgens hem de staat in het algemeen eene kostelijke gave Gods is. Hij toch is een geneesmiddel tegen de verwarring, die de zonde te midden van menschen en volkeren teweegbracht. In hem wordt een teugel aan de onrustige, soms bandelooze menschheid aangelegd. De staat maakt dientengevolge haar voortbestaan en rustige ontwikkeling mogelijk. In zooverre is hij één van de meest onschatbare giften, die God haar heeft geschonken.

Maar de Allerhoogste ging in Zijne liefde nog een stap verder. Hij schiep een modelstaat en verkoos daartoe Israël. Dit volk heeft wetten ontvangen en is bedeeld met een staatsinrichting, als nergens ter wereld wordt gevonden. Daarom kan en moet zijn staat als voorbeeld voor alle andere staten dienen. En allereerst is het de roeping der Christenvolken naar dit model om te zien en het te volgen.

Volgens Calvijn droeg de oude en door God bedoeide staatsinrichting een aristocratisch karakter. De stammen werden bestuurd door mannen van aanzien, „*praestantes viri*”, die zich door hun optreden het vertrouwen der stamgenooten ten volle hadden waardig gemaakt. Maar gemeenlijk had God hen zelf op buitengewone wijze geroepen en den israëlieten toegevoegd. Het duidelijkst treedt dat eigenaardig aristocratisch karakter der staatsinrichting in den richterentijd aan het licht. Voor Calvijn zijn de richters niet maar personen, die rechterlijke uitspraken doen of vonnissen vellen, maar landsbestuurders, de eersten onder het volk.

De richters zijn de hoogste overheid. Hunne regeering is hem een ideaal. Wij vragen ongetwijfeld met eenige verbazing, wat het ideëele karakter van den regeeringsvorm in den richterentijd voor Calvijn uitmaakt. Want ons schijnt die tijd veeleer een tijd van regeeringloosheid. Maar het antwoord luidt, dat die regeeringsvorm de vrijheid op de meest juiste wijze beperkte en in zich de waarborg bevatte, dat hiervan niet zou worden afgeweken. Merkw aardig, maar tevens ten volle begrijpelijk is derhalve zijne sympathie voor den staatsvorm dier dagen. De vrijheid, dat kostbaar goed, dat als het

ware door de hervormers op hunne roomsche vijanden werd oververd ten koste van goed en bloed, was nimmer in Israël zoozeer in eere als in den richterentijd. Benauwende banden als niet zelden in de dagen van het koningschap om het volk werden geslagen, waren er toen niet. Reeds daarom was het een gulden tijd. Vooral kwam die vrijheid uit in het recht van het volk om zelf zijne overheid te kiezen. En zij vertoonde haar schoonsten glans in de soevereine heerschappij van Jehova, die telkens onmiddellijk ingreep in Israël's historie en zijn eenige koning was. Onder hem dienden toen mannen, die zich Zijne knechten wisten; die krachtens hunne persoonlijkheid recht hadden aan het hoofd des volks te staan, en die tevens krachtens hunne onderworpenheid aan God de grens hunner heerschappij niet overschreden. Eindelijk wordt als één der voortreffelijkste zijden van den regeeringsvorm uit die dagen het ontbreken eener erfopvolging vermeld.

Zóó schittert voor zijne oogen de oude richterentijd als eene periode, waarin Israël's staatkundig leven de schoone vereeniging te aanschouwen gat van Gods soevereine heerschappij en Israël's zelf gekozen, echt aristocratisch staatsbestuur; de kostelijke samenwerking van Gods gebiedende macht en 's volks vrijen wil. En het hoogtepunt bereikte die staatsvorm in de dagen van Samuel, richter en profet beide, die het volk leidde op door God gewilde wegen en tevens de eereplaats voor Israël in Kanaän heroverde.

Alleen was het een misgreep van Samuel zijne zonen eifelijk het richtersambt over te dragen. Hierdoor trad hij niet alleen in de rechten van het volk, maar was hij te zeer bedacht op de glorie van zijn geslacht. Maar van zijne zijde deed ook Israël verkeerd om, toen Samuel's zonen niet aan de verwachting voldeden en niet wandelden in de wegen van hunnen vader, den regeeringsvorm uit den richterentijd te miskennen en een koning te begeeren. Het vergat in groven ondank de zegenrijke jaren waarin, onder Gods soevereiniteit en de door haar aan het hoofd des volks geplaatste helden, Israël zijne vrijheid en zelfstandigheid genoten had. Daarom was het woord Gods zóó juist en zóó recht verdiend: „Zij hebben u (Samuel) niet verworpen, maar zij hebben mij verworpen, dat Ik geen koning over hen zal zijn” (1 Sam. 8 : 7). Want wat was de zucht om een einde te maken aan den bestaanden regeeringsvorm en daarvoor een heidenschen in de plaats te stellen, anders dan eene verloochening van het koningschap Gods over Zijn volk? Ja, miskende het daarmee niet de heerlijke waarheid, dat het Gods eigendom uit alle volken was?

Om deze redenen is voor Calvijn het koningschap van Saul eene groote zonde, afval van God. Al wordt de zoon van Kis door God voor het koningschap aangewezen en op Zijn bevel gezalft, in den eigenlijken zin des woords is hij toch een onwettig koning. Want zijn koningschap staat in lijnrechte tegenspraak met de door God gewilde ontwikkeling van Zijn volk Israël. Calvijn beschouwt het

dan ook zuiver als een interregnum, dat door een anderen staat van zaken moet worden vervangen.

Maar was die andere staat van zaken dan ook niet het koningschap? En gold dus van David's heerschappij niet hetzelfde als van die van Saul?

Deze laatste vraag beantwoordt Calvijn beslist ontkennend.

Van alle koningschap als zoodanig was namelijk de Allerhoogste niet afkeerig. Dit wordt duidelijk bewezen door het profetisch woord, door Hem Jacob op de stervende lippen gelegd: „De scepter zal van Juda niet wijken, noch de wetgever van tusssen zijne voeten, totdat Silo komt, en denzelven zullen de volkeren gehoorzaam zijn” (Gen. 49 : 10). In deze woorden wordt zelfs het koningschap in Israel als het ware gesanctionneerd. Evenwel springt daarbij tweeelei in het oog. In de eerste plaats wordt hier de koninklijke heerschappij te midden van Gods volk aan den stam van Juda gebonden. Eene andere wordt niet vermeld en is derhalve niet in overeenstemming met Gods wil. Om die reden reeds was Saul's koningschap verwerpelijk. De benjaminiet paste niet op den troon. Maar ten tweede wordt hier het karakter van het door God gewilde koningschap duidelijk aangewezen. Het heeft alleen beteekenis in betrekking tot den komenden Messias, den Silo. Het verdwijnt als Hij verschijnt. Het is als het ware heenwijzing op Christus' koningschap; praeludium op Zijne komst. Het beantwoordt dus alleen aan Jehova's bedoeling, wanneer het type, of zooals hij het gaarne uitdrukt, „figura Christi” is. Vooral de zalving, als symbool des Heiligen Geestes, zegt het den vorst dat hij geroepen is, drager der beloften Gods, de type van den Christus te zijn. En het is de grootheid van David, dat hij, de telg uit Juda, dit verstaan en alzoo het israëlietisch koningschap in het ware, dat is het door God gewenschte licht geplaatst heeft. Daarvoor is hij beloond met de erfelykheid van het koningschap in zijn geslacht. Zelfs de regeering van een zóó goddeloos vorst als Manasse bracht hierin geene verandering.

Hieruit blijkt dat het koningschap slechts waarde heeft voor zoover het een voorsmaak biedt van de messiaansche heerlijkheid. Het bezit derhalve niet allereerst eene staatkundige, maar wél eene religieuse beteekenis. Doch die beteekenis verloor het, sinds de Messias is gekomen. Evenals de israëlietische eeredienst, door Christus' komst in de wereld, in schoonere en hoogere vormen om God te verheerlijken, is opgelost, zóó is het ook met zijn koningschap het geval. Eene navolging daarvan zou miskennis van de heerlijkheid van den geboren koning zijn. Vandaar wil Calvijn ook van de zalving der vorsten, als voortzetting van het oud-testamentisch ceremonieel, niets weten. Als regeeringsvorm van blijvende waarde komt slechts die uit den richterentijd in aanmerking, omdat daarin de souvereiniteit Gods tegelijk met de vrijheid des volks tot eere komt; het is een aristocratische staatsvorm in den besten zin van het woord.

Die tijd is dan ook het voorbeeld geworden voor de theocratie, die door Calvijn te Genève werd gevestigd.

Afgescheiden echter van de bijbelsche motieven tegen het koningschap, koesterde Calvijn daartegen bij toeneming bezwaren, ontleend aan de gevaren, waarmede het gewoonlijk de eerbiediging van het beginsel der souvereiniteit Gods bedreigt. Zoo gemakkelijk toch komen de onderdanen er toe om hun vorst een eer te bewijzen, die de verheerlijking Gods in den weg staat, en de koning bezwijkt zóó licht voor de verzoeking om zich een soort God te wanen. De monarchie is om die redenen de regeeringsvorm, waarbij het het zwaarst valt ongerept het beginsel der souvereiniteit Gods te handhaven. Calvijn is van oordeel, dat de Heilige Schrift zelf eene verwijzing in die richting geeft. Hij herinnert er aan dat de zogenoemde koningswet (Deut. 17 : 14—20) voorkomt in een verband, waarin de eerbied voor Jehova in verschillende vormen den Israëlieten op het hart wordt gedrukt. De verschillende verboden, die den vorst worden opgelegd, kunnen geen andere beteekenis hebben dan het geven van eene waarschuwing om de souvereiniteit Gods niet in den weg te treden. Daarom behandelt Calvijn die wet ook als een soort toevoegsel bij het eerste gebod. En hij motiveert zijn vrees voor de verzwakking van het beginsel der souvereiniteit Gods door de monarchie met de herinnering, dat, hoewel in de wetgeving reeds op het koningschap was gerekend, God met de aanwijzing van een koning heeft gewacht, totdat Israël er om vroeg. Dat kan in niets anders zijn grond gehad hebben dan in de wetenschap des Allerhoogsten, dat het koningschap zóó gemakkelijk een bron van willekeur, en, naast eene belemmering voor de volksvrijheid, eene verduistering van de heerlijkheid Gods zou zijn.

Het is dan ook merkwaardig, dat Calvijn hoe langer zoo meer de noodzakelijkheid gevoelde van de gebondenheid van den koning aan de wet. De meeste vorsten zijn te zwak om zichzelf een wet te zijn. Daarom dienen wettelijke normen voor het staatkundig leven te worden vastgesteld. Ook hierin gaat de Heilige Schrift ons voor. Toen Israël Saul tot koning gekozen en hem als zoodanig gehuldigd had „sprak Samuel tot het volk het recht des koninkrijks en schreef het in een boek en leide het voor het aangezicht des Heeren” (1 Sam. 10 : 25). Calvijn vermoedt dat vooral de voorschriften van Deuteronomium 16 en 17 daarin eene plaats bekleedden. Doch dit daargelaten, wordt hier van eene soort grondwet gesproken, die het recht des koninkrijks (niet des konings) bevatte en waaraan dus vorst en volk beiden gebonden zouden zijn. Daardoor werd Israël in zijnen nieuwen toestand gevrijwaard tegen vorstelijke willekeur en de koning tevens beveiligd tegen lichtvaardig volksverzet. Volk en vorst werden tegelijk en tezamen als het ware geplaatst voor den eisch van wederkeerige plichtsbetrachting. En al is het waar dat toen en later, ook zelfs bij Calvijn, aan de belangen van den vorst veel grootere plaats is ingeruimd dan aan die van het

volk, zóó schuilt hier toch het beginsel, dat vorst en volk zich tegenover elkander door wederzijdsche verplichtingen verbinden. Calvijn wil dus niets weten van eene leer, die den koningen slechts rechten geeft en het volk alleen plichten oplegt. Beiden hebben rechten en plichten. Het volk heeft het recht van den koning te verwachten dat hij Gods wetten handhaaft en werkzaam is in het belang van het volk ; de vorst heeft recht op de gehoorzaamheid zijner onderdanen.

Hier begint het denkbeeld van een verbond of verdrag tusschen vorst en volk naar voren te komen, dat juist, in verband met de leer van Gods souvereiniteit, straks zulk eene breede plaats onder de geestverwanten van Calvijn zal beslaan.

HOOFDSTUK VI.

Geschriften over het recht van opstand tegen den koning.

Toch zouden deze gedachten en beginselen er de protestanten in Frankrijk niet spoedig toe hebben gebracht, om hun geloof in het absolute koningschap prijs te geven. De hugenoten waren veel-
eer de steunpilaren der kroon. Hun strijd richtte zich tegen de Guises, wier geësurpeerde macht, naar hunne overtuiging, het koningschap en de grondwetten van den staat bedreigde. De belangen van den godsdienst stonden dan ook in het eerst bij hen verre ten achter bij die van den staat. Hunne actie bepaalde zich tot de bevrijding van den vorst uit de handen van raadslieden, die volgens hunne meening, den koning en het rijk ten verderve voerden. Condé noemde zich dan ook „de verdediger en beschermer van de kroon”.

Maar langzamerhand hebben allerlei staatkundige omstandigheden eene verandering in hunne beschouwing voorbereid en hebben Calvijn's beginselen hun den weg gewezen, dien zij hadden te gaan. Reeds de regeeringen van Frans II en Karel IX werkten die verandering in de hand. De misdaden, die op ruime schaal werden bedreven ; de tooneelen van verraad, die zich herhaaldelijk voordeden ; de losbandigheid, die aan het koninklijk hof voortdurend toenam — dit alles wekte gedachten en vormde denkbeelden, ten nadeele van het absolute koningschap. Hier en daar maakte men den koning en de ministers niet langer van elkander los, als waren de laatsten alleen schuldig en als ging eerstgenoemde vrij uit. Zonder dat de vorst zijne onschendbaarheid verloor, begon men toch te spreken van grenzen, die aan de koninklijke macht gesteld waren. De taal van het recht ging in sommige kringen die van onderworpenheid overstemmen.

Toch had dit alles voor het openbare leven eerst nog weinig betekenis. Daarvoor zat er bij het volk de eerbied voor den koning nog
Kerk en Staat II.